

ПОРІВНЯННЯ ПОНЯТЬ «ФОРС-МАЖОР» ТА «ОБСТАВИНИ НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ» ЯК ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Порівняння понять «форс-мажор» і «обставини непереборної сили» як підстави звільнення від договірної відповідальності сприятиме чіткішому розумінню цих дефініцій з огляду на наявні суперечливі позиції стосовно їх тотожності або відмінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності, зокрема «форс-мажор», «обставини непереборної сили», досліджувались такими сучасними науковцями, як: О. Мельник, О. Дмитрієва, І. Бурлака, К. Коцюба, О. Церковна, О. Братель, А. Ткачук, Т. Ківалова, І. Продаєвич та ін.

Метою статті є з'ясування категорії «обставини непереборної сили» і «форс-мажор» як підстави звільнення від договірної відповідальності за порушення зобов'язань. Виявлення тотожності чи відмінності вказаних понять шляхом аналізу теоретичної складової та релевантної судової практики має велике наукове та практичне значення.

Методи дослідження. Проаналізовано поняття «форс-мажор» і «обставини непереборної сили» як основоположні категорії інституту звільнення від відповідальності; надано оцінку цим категоріям у зарубіжній правозастосовній практиці, а також досліджено вітчизняне законодавство та релевантну вітчизняну судову практику з цього питання.

Виклад основного матеріалу. Звільнення сторони (боржника) від договірної відповідальності за наявності передбачених законом або договором підстав передбачає унеможливлення покладання на останнього обов'язків, які виникають у зв'язку із невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань. Отже, під підставами звільнення від цивільно-правової відповідальності слід розуміти обставини, з якими закон або договір пов'язують звільнення особи від застосування до неї санкцій за правопорушення [1, с. 282].

Для розуміння категорії звільнення від договірної відповідальності дослідженню підлягає визначення обставин, за настання яких відбувається таке звільнення у зовнішньоекономічних відносинах. Так, відповідно до ст. 89 Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (набула чинності для України 01.02.1991) сторона не несе відповідальності за невиконання будь-якого зі своїх зобов'язань, якщо доведе, що воно було викликане перешкодою поза її контролем, а також що від неї нерозумно було б очікувати прийняття до уваги цієї перешкоди під час укладення договору, уникнення чи подолання цієї перешкоди або її наслідків [2]. У Принципах міжнародних комерційних договорів у ч. 1, 2 ст. 7.1.7 «Непереборна сила (форс-мажор)» вказано, що невиконання стороною договору має виправдання, якщо ця сторона доведе, що таке невиконання було викликане перешкодою, яка виникла з причин, що не залежали від її волі, і що нерозумно очікувати від неї прийняття до уваги перешкоди під час укладення договору або ж уникнення чи подолання цієї перешкоди або її наслідків. Якщо перешкода є тимчасовою, сторона звільняється від відповідальності на період часу, який вважається розумним, беручи до уваги вплив перешкоди на виконання договору [3].

За змістом ст. 1218 Цивільного кодексу Франції, форс-мажор визначається як подія, яка має місце поза контролем боржника, її не можна було розумно передбачити на час укладення договору та яка спричиняє наслідки, яких неможливо уникнути, вживши відповідних заходів [19]. Якщо перешкода була лише тимчасовою, виконання зобов'язання призупиняється (якщо відповідна за-

тримка не є причиною для припинення зобов'язання), тоді як постійні перешкоди призводять до автоматичного припинення договору, звільняючи сторони від їх зобов'язань відповідно до режиму про неможливість виконання (ст. 1351 і ст. 1351-1 Цивільного кодексу Франції) [4].

Суд Європейського Союзу (франц. Cour de justice de l'Union européenne) у рішеннях у справах «Société Pipeline Méditerranée et Rhône (SPMR) v Administration des douanes et droits indirects and Direction nationale du renseignement et des enquêtes douanières (DNRED)», «Eurofit SA v Bureau d'intervention et de restitution belge (BIRB)» підкреслює, що поняття форс-мажорних обставин застосовується, коли є незвичайні та непередбачувані обставини, сторонні для суб'єкта, який їх вимагає, і наслідків яких неможливо було уникнути, незважаючи на застосування належної обережності [5; 6].

Отже, убачається, що при врегулюванні відносин щодо звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язань у міжнародній правозастосовній практиці застосовується поняття «форс-мажор», «форс-мажорні обставини», натомість відсутнє поняття «обставини непереборної сили».

У вітчизняному законодавстві ст. 617 Цивільного кодексу України закріплено, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [7]. У господарському законодавстві визначено, що у разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за цих умов здійснення господарської діяльності (ч. 2 ст. 218 ГК України) [8].

У ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» ототожнюються поняття «обставина непереборної сили» і «форс-мажор». Відповідно до ч. 2 ст. 14-1 Закону «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту / імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо [9]. Отже, такий перелік обставин непереборної сили умовно можна розділити на такі групи: обставини, викликані винятковими погодними умовами і стихійними лихами; обставини, зумовлені неправомірними чи винятковими діями / бездіяльністю третіх осіб; обставини, які виникли з огляду на умови, регламентовані відповідними рішеннями та актами органів державної влади та місцевого самоврядування.

Отже, законодавче формулювання підстав звільнення від цивільно-правової та господарсько-правової відповідальності різниться, адже норми цивільного законодавства відносять до таких підстав випадок і непереборну силу, тоді як господарське законодавство оперує дефініціями «дії непереборної сили», які характеризуються ознаками надзвичайності та невідворотності. Водночас спільним є те, що невиконання або неналежне виконання відповідного обов'язку унеможливлене внаслідок дії непереборної сили.

Верховний Суд України у постанові від 10.06.2015 у справі № 904/6463/14 (3-216гс15) зазначив, що для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання згідно зі статтями 617 ЦК України, 218 ГК України особа, яка порушила зобов'язання, повинна довести: 1) наявність об-

ставин непереборної сили; 2) їх надзвичайний характер; 3) неможливість запобігти за даних умов завданню шкоди; 4) причинний зв'язок між цими обставинами і понесеними збитками [10].

Надзвичайними є ті обставини, настання яких не очікується сторонами за звичайного перебігу справ. Під надзвичайними можуть розумітися такі обставини, настання яких добросовісний і розумний учасник правовідносин не міг очікувати та передбачити за прояву ним достатнього ступеня обачливості. Невідворотними є обставини, настанню яких учасник правовідносин не міг запобігти, а також не міг запобігти наслідкам таких обставин навіть за умови прояву належного ступеня обачливості та застосування розумних заходів із запобігання таким наслідкам. Ключовим є те, що непереборна сила робить неможливим виконання зобов'язання в принципі, незалежно від тих зусиль і матеріальних витрат, які сторона понесла чи могла понести (п. 38 постанови Верховного Суду від 21.07.2021 у справі № 912/3323/20), а не лише таким, що викликає складнощі, або є економічно не вигідним [11].

Тобто характерним для категорії «форс-мажор» і «обставини непереборної сили» є таке: 1) сторони не в змозі передбачити / очікувати їх за звичайного цивільного обігу; 2) неможливість уникнення наслідків, тобто їх невідворотність; 3) «паралізованість» виконання зобов'язань незалежно від вжиття сторонами відповідних заходів.

Багато науковців наголошують на відмінності понять «обставини непереборної сили» і «форс-мажор». Так, О. Хлонь пропонує зараховувати до форс-мажорних обставин ті, що визначаються за взаємною згодою сторін і є певним переліком обставин, на відміну від непереборної сили, чого при характеристиці останньої бути не може і яка охоплюється загальним для всіх визначенням [12, с. 112–114]. Аналізуючи цю позицію, варто зацентрувати увагу, що з огляду на свободу договору, сторони дійсно можуть визначити будь-який перелік обставин, який не охоплений ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», за доведення яких контрагент звільняється від договірної відповідальності.

Так, відповідно до п. 3.1.1 Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) (Force Majeure) – це надзвичайні та невідворотні обставини, які об'єктивно впливають на виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків за законодавчими та іншими нормативними актами, дію яких неможливо було передбачити та дія яких унеможливує їх виконання протягом певного періоду часу. Дія таких обставин може бути викликана: зокрема винятковими погодними умовами і стихійним лихом (Acts of God); непередбаченими обставинами, що відбуваються незалежно від волі і бажання заявника; умовами, регламентованими відповідними рішеннями та актами державних органів влади, закриттям морських проток, ембарго, заборонаю (обмеження) експорту / імпорту тощо. Вищезазначений перелік обставин не є вичерпним [13].

Вказівка про невичерпність переліку свідчить про те, що форс-мажорними можуть бути визнані й ті обставини, які не зазначені у наведеному переліку, проте відповідають критеріям форс-мажорних згідно з положеннями п. 6.9 Регламенту, не суперечать законодавству України і узгоджені сторонами у договорі, контракті, угоді як такі, що звільняють їх від цивільно-правової відповідальності.

Пунктом 6.9 Регламенту встановлено, що для визнання й підтвердження форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) уповноважена особа повинна впевнитись, що надані заявником документи свідчать про: надзвичайність таких обставин (мають винятковий характер і знаходяться за межами впливу сторін); непередбачуваність обставин (їх настання та наслідки неможливо було передбачити, зокрема, на момент укладення відповідного договору, перед терміном настанням зобов'язання або до настання податкового обов'язку); невідворотність (непереборність) обставини (неминучість події та/або її наслідків); причинно-наслідковий зв'язок між обставиною / подією і неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань (за договором, контрактом, угодою, законом, нормативним актом, актом органів місцевого самоврядування тощо).

Важливим також видається порядок засвідчення і підтвердження вказаних обставин. «...Належним підтвердженням існування форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) є відповідний сертифікат» (позиція, викладена у постанові Верховного Суду від 25.01.2022 у справі № 904/3886/21 [14]).

Отже, розмежування понять «обставини непереборної сили» і «форс-мажор» виключно на підставі їх визначення за взаємною згодою сторін (тобто ті, які не визначені переліком, встановленим законом) є малоімовірним, оскільки у випадку невідповідності визначених сторонами обставин критеріям, встановленим Регламентом ТПП, унеможливується їх визнання як форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), їх засвідчення Торгово-промисловою палатою і в подальшому відповідно ставиться під сумнів питання звільнення від відповідальності.

Також розмежував поняття непереборної сили та форс-мажору І. Красько, зазначивши, що подібно до непереборної сили форс-мажор – це зовнішня стосовно діяльності зобов'язаних за договором сторін обставина, яка не залежить від їхньої волі та бажання. Але форс-мажорні обставини суб'єктивні, бо вони пов'язані з волею людини, групи людей і виникають у результаті їхнього волевиявлення [15, с. 63]. Водночас варто зазначити, що такі доводи є неспроможними, позаяк підставою звільнення від договірної відповідальності є доведення боржником, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили (надзвичайних і невідворотних обставин), тобто настання таких обставин, зокрема перебуває поза контролем сторін договору, що виключає будь-який суб'єктивний фактор.

На відміну від цього деякі дослідники вказують на тотожність понять «непереборна сила» і «форс-мажор», які володіють однаковими ознаками (зовнішній характер, надзвичайність, невідворотність). І. Продаєвич вказує, що за основними ознаками визначення непереборної сили і форс-мажору збігаються, оскільки «форс-мажор» – це пряме запозичення з французької мови, що означає непереборну силу, термін, який прийшов в Україну з міжнародної ділової практики, тому за смисловим навантаженням ці терміни рівнозначні. На думку авторки, «форс-мажор» варто застосовувати тільки у міжнародних відносинах, для внутрішніх відносин слід використовувати термін «непереборна сила» [16, с. 19]. О. Дмитрієва зазначає, що вираз «форс-мажор» французькою мовою означає «вища сила» і традиційно перекладається як «непереборна сила», тож такий переклад дає підставу припустити, що поняття «непереборна сила» і «форс-мажор» повинні позначати обставини з однаковими ознаками [17, с. 85–94, 106–110].

Надаючи оцінку таким позиціями вчених, слід звернутись до перекладу і лексичного значення поняття «форс-мажор». Так, термін «форс-мажор» у перекладі із французької мови (*force majeure*) означає «непереборна, непередбачувана сила» [18]. Відповідно до Академічного тлумачного словника «форс-мажор» означає, у цивільному праві – обставина, надзвичайна подія (повінь, шторм, землетрус та ін.), якій не могла запобігти особа, відповідальна за виконання зобов'язання [19]. Відповідно до роз'яснення Сьомого апеляційного адміністративного суду від 27 березня 2020 р., поняття «форс-мажорні обставини» трапляється в багатьох нормативно-правових актах. А для його позначення використовують різні назви: «форс-мажорні обставини», «обставини непереборної сили», «форс-мажор». Суд зауважив, що поняття «форс-мажорні обставини», «обставини непереборної сили», «форс-мажор» є однаковими за змістом [20].

Верховний Суд у постанові від 18.01.2024 № 914/2994/22 зазначив, що форс-мажор є окремою, самостійною обставиною, яка звільняє від відповідальності за порушення договірних зобов'язань, яка характеризується тим, що обставини форс-мажору повинні виникнути після укладення договору, неможливість виконання зобов'язання повинна бути в період існування таких обставин і такі обставини повинні бути зазначені в договорі [21].

Висновки. Дослідивши зарубіжний правозастосовний досвід, вітчизняне законодавство, релевантну судову практику, можна дійти висновку, що поняття «форс-мажор» і «обставини непереборної сили» є термінами однаковими за змістом, тотожність яких зумовлена особливістю перекладу з іноземної мови; вказані обставини характеризуються непередбачуваністю, не залежать від волі сторін договору, за яких неможливо виконати покладені на них зобов'язання. Саме по собі існування цих обставин не належить до категорії «форс-мажор» («обставини непереборної сили»). Набуття статусу підстави для звільнення від договірної відповідальності відбувається внаслідок доведення контрагентом (обов'язок доказування покладено саме на боржника), неможливість виконання зобов'язань, передбачених умовами договору, саме через вказані обставини, причинно-наслідковий зв'язок між зобов'язаннями, які сторона не може виконати, та обставинами (їхнім результатом), на які сторона посилається, як на підставу неможливості виконати зобов'язання та у результаті засвідчення зазначених обставин Торгово-промисловою палатою.

Список використаних джерел

1. Боднар Т. В. Способи припинення зобов'язання. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. пр. Чернівці, 1999. Вип. 45: Правознавство. С. 282.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року (укр./рос.): Конвенція, Міжнар. док. від 11.04.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_003
3. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА 2010 (Білоус О. С. (переклад українською мовою Принципів УНІДРУА 2010): Принципи УНІДРУА, UPICC. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukrainian-bl.pdf>
4. French Civil Code. URL: https://www.trans-lex.org/601101/_french-civil-code-2016/
5. Société Pipeline Méditerranée et Rhône (SPMR) v Administration des douanes et droits indirects and Direction nationale du renseignement et des enquêtes douanières (DNRED). Case C-314/06 / European Court of Justice. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62006CJ0314_SUM&from=EL
6. Eurofit SA v Bureau d'intervention et de restitution belge (BIRB). Case C-99/12 / European Court of Justice. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0099>
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
8. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
9. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text>
10. Постанова Верховного Суду від 10.06.2015 р. у справі № 904/6463/14 (3-216гс15). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/45197718>
11. Постанова Верховного Суду від 21.07.2021 у справі № 912/3323/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99277353>
12. Хлонь О. Форс-мажор та непереборна сила: їх розмежування у цивільному праві. *Право України*. 2005. № 1. С. 114.
13. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений Рішенням Президії Торгово-промислової палати України від 15 липня 2014 р. № 40(3) / Торгово-промислова палата України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text>
14. Постанова Верховного Суду від 25.01.2022 у справі № 904/3886/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102797678>
15. Красько І. Ю. Корпоративне право: Вибрані статті. Київ: Юстініан, 2004. С. 63.
16. Продаєвич І. Припинення зобов'язання неможливістю його виконання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2009. С. 19.
17. Дмитриева О. В. Ответственность без вины в гражданском праве: учебное пособие. Воронеж: Изд-во ВВШ МВД РФ, 1997. С. 110.
18. Французько-український словник. Lingea. Lingea slovníky | Lingea. URL: <https://www.dict.com/французько-український>
19. Форс-мажор. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <https://sum.in.ua/s/fors-mazhor>
20. Форс-мажорні обставини у господарських договорах: роз'яснення Сьомого апеляційного адміністративного суду від 27.03.2020 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01259?an=1>
21. Постанова Верховного Суду від 18.01.2024 у справі № 914/2994/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116416253>

References

1. Bodnar T. V. Sposoby prypynennia zoboviazannia. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*: Zb. nauk. pr. Chernivtsi, 1999. Vyp. 45: Pravoznavstvo. S. 282.
2. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro dohovory mizhnarodnoi kupivli-prodazhu tovariv vid 11 kvitnia 1980 roku (ukr/ros): Konventsiiia, Mizhnar. dok. vid 11.04.1980 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_003
3. Pryntsypy mizhnarodnykh komertsiiinykh dohovoriv UNIDRUA 2010 (Bilous O. S. (pereklad ukrainskoiiu movoiu Pryntsypiv UNIDRUA 2010): Pryntsypy UNIDRUA, UPICC. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukrainian-bl.pdf>
4. French Civil Code. URL: https://www.trans-lex.org/601101/_french-civil-code-2016/

5. Société Pipeline Méditerranée et Rhône (SPMR) v Administration des douanes et droits indirects and Direction nationale du renseignement et des enquêtes douanières (DNRED). Case C-314/06 / European Court of Justice. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62006CJ0314_SUM&from=EL
6. Eurofit SA v Bureau d'intervention et de restitution belge (BIRB). Case C-99/12 / European Court of Justice. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0099>
7. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № 40. St. 356.
8. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № 18. St. 144.
9. Pro torhovo-promyslovi palaty v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 2 hrudnia 1997 r. № 671/97-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-vr#Text>
10. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 10.06.2015 r. u spravi № 904/6463/14 (3-216hs15). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/45197718>
11. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 21.07.2021 u spravi № 912/3323/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99277353>
12. Khlon O. Fors-mazhor ta nepereborna syla: yikh rozmezhuvannia u tsyvilnomu pravi. *Pravo Ukrainy*. 2005. № 1. S. 114.
13. Rehlament zasvidchennia Torhovo-promyslovoiu palatouiu Ukrainy ta rehionalnymy torhovo-promyslovymy palatamy fors-mazhorykh obstavyn (obstavyn neperebornoi syly), zatverdzhenyi Rishenniam Prezydii Torhovo-promyslovi palaty Ukrainy vid 15 lypnia 2014 r. № 40(3) / Torhovo-promyslova palata Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text>
14. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 25.01.2022 u spravi № 904/3886/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102797678>
15. Krasko I. Yu. Korporatyvne pravo: Vybrani statyi. Kyiv: Yustinian, 2004. S. 63.
16. Prodaievych I. Prypynennia zoboviazannia nemozhlyvistiu yoho vykonannia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Odesa, 2009. S. 19.
17. Dmytryeva O. V. Otvetstvennost bez vyny v hrazhdanskom prave: uchebnoe posobyе. Voronezh: Yzd-vo VVSh MVD RF, 1997. S. 110.
18. Frantsuzko-ukrainskyi slovnyk. Lingea. Lingea slovniki | Lingea. URL: <https://www.dict.com/frantsuzko-ukrainskyi>
19. Fors-mazhor. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. URL: <https://sum.in.ua/s/fors-mazhor>
20. Fors-mazhorni obstavyny u hospodarskykh dohovorakh: Roziasnennia Somoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 27.03.2020 r. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01259?an=1>
21. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 18.01.2024 u spravi № 914/2994/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116416253>

Богданова В. В. Порівняння понять «форс-мажор» та «обставини непереборної сили» як підстави звільнення від договірної відповідальності

Стаття присвячена дослідженню й аналізу дефініцій «форс-мажор» і «обставини непереборної сили» як підстави звільнення від договірної відповідальності. Законодавче формулювання підстав звільнення від цивільно-правової та господарсько-правової відповідальності різняться, адже норми цивільного законодавства відносять до таких підстав випадок і непереборну силу, тоді як господарське законодавство оперує дефініціями «дії непереборної сили», які характеризуються ознаками надзвичайності та невідворотності. Водночас спільним є те, що невиконання або неналежне виконання відповідного обов'язку унеможливлене внаслідок дії непереборної сили. Дослідивши зарубіжний правозастосовний досвід, вітчизняне законодавство, релевантну судову практику можна дійти висновку, що поняття «форс-мажор» і «обставини непереборної сили» є термінами однаковими за змістом, тотожність яких зумовлена особливістю перекладу з іноземної мови. Набуття статусу підстави для звільнення від договірної відповідальності відбувається внаслідок доведення контрагентом, неможливість виконання зобов'язань, передбачених умовами договору, саме через вказані обставини, причинно-наслідковий зв'язок між зобов'язаннями, які сторона не може виконати, та обставинами, на які сторона посилається, як на підставу неможливості виконати зобов'язання та у результаті засвідчення зазначених обставин Торгово-промисловою палатою.

Ключові слова: інститут звільнення від відповідальності, підстави звільнення від договірної відповідальності, форс-мажор, обставини непереборної сили.

Bohdanova V. V. Comparison of the concepts of «force majeure» and «circumstances of insuperable force» as grounds for exemption from contractual liability

The article is devoted to research and analysis of the definitions of «force majeure» and «circumstances of insuperable force» as grounds for exemption from contractual liability. The legislative formulation of the grounds for exemption from civil and commercial liability differs, because the rules of civil legislation refer to such grounds as accident and force majeure, while commercial legislation operates with definitions of «acts of insuperable force», which are characterized by signs of emergency and inevitability. However, the common thing is that non-fulfillment or improper fulfillment of the corresponding duty is impossible due to circumstances of insuperable force. That is, the following is characteristic of the category of «force majeure» and «circumstances of insuperable force»: 1) the parties are unable to foresee/expect them in the ordinary course of civil affairs; 2) the impossibility of avoiding the consequences, that is, their inevitability; 3) «paralysis» of the fulfillment of obligations regardless of the taking of appropriate measures by the parties. After researching foreign law enforcement experience, domestic legislation, relevant judicial practice, one can come to the conclusion that the concepts of «force majeure» and «circumstances of insuperable force» are terms identical in meaning, the identity of which is due to the peculiarity of the translation from a foreign language; the specified circumstances are characterized by unpredictability, do not depend on the will of the parties to the contract, under which it is impossible to fulfill the obligations imposed on them. By itself, the existence of the specified circumstances does not belong to the category of «force majeure» («circumstances of insuperable force»). Acquiring the status of a ground for release from contractual liability occurs as a result of proving by the counterparty (the burden of proof is placed on the debtor), the impossibility of fulfilling the obligations provided for in the terms of the contract, precisely because of the specified circumstances, a cause-and-effect relationship between the obligations that the party cannot perform, and the circumstances (their result), which the party refers to as the basis for the impossibility of fulfilling obligations and as a result of certification of the specified circumstances by the Chamber of Commerce and Industry.

Key words: institution of exemption from liability, grounds for exemption from contractual liability, force majeure, circumstances of insuperable force.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-487-493